

پی یر گیرو

نشانہ شناسی

ترجمہ

محمد نبوی

This is a Persian translation of
Sémiologie
Par Pierre Guiraud
(deuxième édition)
Presse Universitaire de France, 1973
Translated by M. Nabavi
Āgah Publishing House, Tehran, 2001
www.agahpub.ir
info@agahpub.ir
agah@neda.net

Guiraud, Pierre گیرو، پیر
نشانه‌شناسی پیر گیرو؛ ترجمه محمد نبوی. — [تهران]: آگاه، ۱۳۸۰.
ISBN 964_416_175_0 ص. ۱۸۰
فهرست‌نویسی براساس اطلاعات فیبا (فهرست‌نویسی پیش از انتشار).
عنوان اصلی: Sémiologie
واژه‌نامه.

کتابنامه: ص. ۱۶۰-۱۶۶.
۱. نقد ادبی، ۲. نشانه‌شناسی (تحلیل ادبی). الف. نبوی، محمد، ۱۳۴۳.
مترجم: ب. عنوان.
۹ ب ۹ ت ۱۰۴۳ / PNI
۱۳۸۰
کتابخانه ملی ایران

۸۰۸/۱
م ۸۰-۳۱۸۹

پیر گیرو
نشانه‌شناسی

ترجمه‌ی محمد نبوی

چاپ اول ترجمه‌ی فارسی: زمستان ۱۳۸۰. آماده‌سازی، حروف‌نگاری و نظارت بر چاپ: دفتر نشر آگه
(حروف‌نگاری: نفیسه جعفری، نمونه‌خوانی: محسن جوانمردی، صفحه‌آرایی: مینو حسینی)
لیتوگرافی: کوه‌رنک: چاپ: نقش جهان، صحافی: دیدآور

(چاپ دوم: بهار ۱۳۸۳)

چاپ سوم: بهار ۱۳۸۷

شمارگان: ۱۰۱۰۰ نسخه

همه‌ی حقوق چاپ و نشر این کتاب محفوظ است

مؤسسه‌ی انتشارات آگاه

خیابان انقلاب، بین فروردین و اردیبهشت، شماره‌ی ۱۴۶۸

تلفن: ۶۶۴۶۷۲۲۳، فکس: ۶۶۴۶۰۹۳۲

info@agahbookshop.ir

قیمت: ۲۲۰۰ تومان

فهرست

۹	یادداشت مترجم
۱۳	مقدمه: نشانه‌شناسی
۱۹	فصل اول: کارکردها و «رسانه‌ها»
۲۰	الف. کارکردها
۲۰	۱. کارکرد ارجاعی
۲۰	۲. کارکرد عاطفی
۲۱	۳. کارکرد گنایی یا حکمی
۲۲	۴. کارکرد هنری یا زیبایی‌شناختی
۲۲	۵. کارکرد همدلی
۲۳	۶. کارکرد فرازبانی
۲۴	۷. فهم و احساس
۲۷	۸. معنا و اطلاع
۲۹	۹. توجه و مشارکت
۲۹	ب. «رسانه‌ها»
۳۹	فصل دوم: دلالت: صورت و جوهر نشانه
۳۹	الف. نشانه و دلالت

۳۹	۱. ارتباط
۴۱	۲. رمزپردازی
۴۳	۳. انگیزشگی
۴۶	۴. تک‌معنایی و چندمعنایی
۴۷	۵. دلالت عریض و دلالت ضمنی
۴۸	۶. ماده، جوهر، صورت
۴۹	ب. صورت‌نشاندها
۴۹	۱. نظام
۵۱	۲. تجزیه
۵۳	۳. هم‌ریختی
۵۸	پ. اشکال ارتباط
۶۲	ت. معنا، رمزگان‌ها و نظام‌های هرمونیک
۶۹	فصل سوم: رمزگان‌های منطقی
۷۰	الف. رمزگان‌های پرازدینی
۷۱	۱. بازگویان زبان
۷۲	۲. جایگزین‌های زبان
۷۳	۳. کسک‌کارهای زبان
۷۶	ب. رمزگان‌های عملی: علائم و برنامه‌ها
۷۹	پ. رمزگان‌های معرفت‌شناختی
۸۰	۱. رمزگان‌های علمی
۸۶	ت. «اندیشه‌ی وحشی»: نظام‌های ذال‌گیری
۹۵	فصل چهارم: رمزگان‌های زیبایی‌شناختی
۹۸	الف. هنر و ادبیات
۱۰۰	ب. نمادگان، درون‌مایگان
۱۰۸	پ. ریخت‌شناسی روایت
۱۱۵	فصل پنجم: رمزگان‌های اجتماعی
۱۱۷	الف. نشاندها
۱۱۷	۱. نشاندهای صورت
۱۲۰	۲. نشاندهای آداب معاشرت

فهرست ۷

۱۲۵	۳. سرشت نشانه‌های اجتماعی
۱۲۷	ب. رمزگان‌ها
۱۲۷	۱. میثاق‌ها
۱۲۸	۲. آیین‌ها
۱۲۹	۳. مَثَدَها
۱۳۰	۴. بازی‌ها
۱۳۵	فصل ششم: نتیجه: اسطوره‌های عصر ما
۱۴۳	پیوست: نشانه‌شناسی؛ چشم‌انداز گذشته
۱۶۵	کتاب‌نامه
۱۶۷	واژه‌نامه‌ی فارسی به فرانسوی
۱۷۱	واژه‌نامه‌ی فرانسوی به فارسی
۱۷۵	نمایه

یادداشت مترجم

اندکی کم‌تر از یک سده از زمانی که فردینان دو سوسور از علمی به نام نشانه‌شناسی سخن گفت و نیز ده‌ها سال از زمانی که نشانه‌شناسی به‌ویژه در فرانسه‌ی دهه‌های ۶۰ و ۷۰ اذهان را به خود معطوف داشت و بسیاری را شیفته‌ی خود کرد می‌گذرد. این البته بدان معنا نیست که نشانه‌شناسی در سال‌های آغازین سده‌ی بیستم ناگهان از عدم به هستی پاگذارده و به هیئت علمی تمام‌عیار درآمده است. در واقع، نشانه‌شناسی در کهن‌ترین روزگارانِ تفکرِ آدمی ریشه دارد و در هزارتوی تاریخ پر راز و رمز او پرورده شده است، و از همین روست که تزوتان تودوروف از بیش از دو هزار سال «پیش از تاریخ» و ده‌ها سال «تاریخ» نشانه‌شناسی سخن می‌گوید. اما به‌رغم این تاریخ و آن پیش از تاریخ، هیچ توافقی در باب محدوده‌ها، روش‌ها و حتی مفهوم مرکزی آن یعنی نشانه وجود ندارد و این عرصه همواره مورد مباحثات فراوانِ نشانه‌شناسان و مکتب‌های گوناگونِ نشانه‌شناسی بوده است.

اما ما ایرانیان نه تنها نقشی در تحولاتی که نشانه‌شناسی در سده‌ی بیستم به خود دیده است نداشته‌ایم، بلکه حتی چنانکه باید و شاید با نشانه‌شناسی آشنا هم نشده‌ایم، و در این زمینه با فقر و خلأ نظری عمیقی

دست به گریبانیم. این کتاب برای پرکردن بخش کوچکی از خلأیی که در این زمینه احساس می‌شود ترجمه شده است. البته ترجمه راه مناسبی برای شرکت در این مباحثات نیست، و اگر بخواهیم از استعاره‌ای هگلی استفاده کنیم، شاید راه مناسبی هم برای یاد دادن زبان فارسی به نشانه‌شناسی نباشد، اما مسلماً راه خوبی برای آشنایی با آن هست.

کتاب نشانه‌شناسی می‌خواهد نمایی از فضای تفکر نشانه‌شناختی را در همه‌ی عرصه‌های فردی و جمعی زندگی روزمره‌ی آدمی ترسیم کند و خوانندگان را با نوع نگرش نشانه‌شناختی در حوزه‌های گوناگون وجود، دانش و کنش آدمی، و نیز نوع پرسش‌ها و مسائل نشانه‌شناسی آشنا سازد. و این دلیل اصلی من در گزینش و ترجمه‌ی این کتاب است. دلیل دیگر این گزینش آن است که کتاب گپرو یادگاری است از دوران طلایی نشانه‌شناسی در نیمه‌ی دهه‌ی ۷۰ میلادی. به یاد بیاوریم دورانی را که در آن همه‌ی بزرگان نشانه‌شناسی از جمله رولان بارت، آ.ژ. گره‌ماس، رومن یاکوبسن، ژولیا کریستوا، اومبرتو اکو، تامس سبیاک، لویی پری‌یتو، ژن مارتینه، ژرژ مونن، کریستیان متز و بسیاری دیگر در اوج خلاقیت فکری خود و در فضای حاصل آمده از جنبشی که از سوی، از کار آنان صورت بسته بود و از سوی دیگر، کار آنان را مایه‌ور می‌کرد، سرگرم ساخت و برداشت نظریات خود بودند و نگاه، روش و زبان جدیدی را در بررسی، تحلیل و خوانش پدیده‌ها پی می‌ریختند. و این کتاب در آن زمان یکی از شاخص‌ترین کتاب‌هایی بود که هم‌نهادی از نظریات نشانه‌شناختی آن دوران را در چارچوب طرحی منسجم و بر پایه‌ی دیدگاه‌های شخص گپرو ارائه می‌کرد.

کتاب را از متن فرانسوی ترجمه کرده‌ام، اما در جریان کار از ترجمه‌ی انگلیسی جورج گراس نیز بهره‌ی بسیار گرفته‌ام. در ترجمه‌ی فارسی یک تغییر کوچک وارد کرده‌ام و آن این‌که سعی کرده‌ام به جای نمونه‌های

فرانسوی از نمونه‌های فارسی استفاده کنم، که این البته مقید به دو قید بود: یکی وجود نمونه‌های مشابه در زبان فارسی و دیگری توانایی من در یافتن آنها. نکته‌ی دیگر این‌که چون رویکرد این کتاب مبتنی بر شرح آراء نشانه‌شناسان نیست، مقاله‌ای از ژان ماری شفر را به‌عنوان پیوست به کتاب افزوده‌ام که با اختصار و فشردگی تمام از نظریه‌پردازانی یاد می‌کند که وضعیت امروزی نشانه‌شناسی مرهون کار فکری آنهاست.

از دوستم مهران مهاجر که متن ترجمه را با متون فرانسوی و انگلیسی مقابله کرد و برای حل پاره‌ای از مشکلات و بهبود متن ترجمه کمکم کرد سپاسگزارم.

م. ن.

مرداد ۱۳۷۹

مقدمه

نشانه‌شناسی

نشانه‌شناسی^۱ علمی است که به مطالعه‌ی نظام‌های نشانه‌ای نظیر زبان‌ها، رمزگان‌ها^۲، نظام‌های علامتی و غیره می‌پردازد. براساس این تعریف، زبان بخشی از نشانه‌شناسی است. اما عموماً پذیرفته شده است که در میان نظام‌های نشانه‌ای، زبان وضعیتی منحصر به فرد و مستقل دارد و این به ما امکان می‌دهد تا نشانه‌شناسی را در مقام علمی که به مطالعه‌ی نظام‌های نشانه‌ای غیر زبانی می‌نشیند تعریف کنیم. و این همان تعریفی است که ما در این جا اختیار کرده‌ایم^۳.

نشانه‌شناسی به دست فردینان دو سوسور^۴ و به مثابه‌ی «علمی که به بررسی زندگی نشانه‌ها در دل زندگی اجتماعی» می‌پردازد طراحی شد. سوسور در نوشته‌ای که غالباً از آن یاد می‌شود، می‌گوید:

1. sémiologie 2. code

۳. نباید نشانه‌شناسی با این تعریف را با نشانه‌شناسی پزشکی که بررسی علائم بدنی و نشانه‌های طبیعی است و بیماری بدواسطه‌ی آن‌ها تظاهر می‌کند اشتباه گرفت.

4. F. de Saussure

زبان نظامی نشانه‌ای است که بیانگر اندیشه‌هاست و از این رو با خط، الفبای کر و لاله‌ها، آیین‌های نمادین، آداب معاشرت، علائم نظامی و غیره قابل مقایسه است. زبان فقط مهم‌ترین این نظام‌هاست.

پس می‌توان علمی را طراحی کرد که به بررسی زندگی نشانه‌ها در دل زندگی اجتماعی بپردازد؛ این علم بخشی از روان‌شناسی اجتماعی و در نتیجه بخشی از روان‌شناسی عمومی خواهد بود و ما آن را نشانه‌شناسی (سمیولوژی) می‌نامیم (از «سه‌مه‌یون» یونانی به معنای «نشانه»). نشانه‌شناسی به ما می‌آموزد که نشانه‌ها از چه تشکیل شده‌اند و چه قوانینی بر آن‌ها حاکم‌اند. از آن‌جا که این علم هنوز به وجود نیامده است، نمی‌توان گفت چه خواهد بود، اما حق حیات دارد و جای آن پیشاپیش مشخص است. زبان‌شناسی فقط بخشی از این دانش عمومی است و قواعدی را که نشانه‌شناسی کشف می‌کند می‌توان در مورد زبان‌شناسی نیز به کار بست. به این ترتیب، زبان‌شناسی به حوزه‌ای معین در مجموعه‌ی پدیده‌های انسانی تعلق خواهد داشت.^۱

در همان زمان چارلز سندرس پیرس^۲ امریکایی نیز یک نظریه‌ی عمومی نشانه‌ها را با نام نشانه‌شناسی (سمیوتیک^۳) طرح‌ریزی کرد. او می‌نویسد:

امیدوارم نشان داده باشم که منطقی در معنای عام آن فقط واژه‌ی دیگری است برای نشانه‌شناسی، که آموزگاران «شبه‌ضروری»^۴ یا صوری^۵ نشانه‌هاست. منظور من از توصیف این آموزگاران به عنوان آموزگانی «شبه‌ضروری» یا صوری، این حقیقت است که ما سرشت

1. Cours de linguistique générale, p.33.

2. C. S. Peirce

3. Semiotique:

4. quasi nécessaire

5. formelle

چنین نشانه‌هایی را تا جایی که می‌توانیم مشاهده می‌کنیم و بر پایه‌ی مشاهدات دقیق و به واسطه‌ی فرایندی که بدون هیچ تردیدی آن را «انتزاع» می‌نامم، به قضاوت‌هایی فوق‌العاده ضرور در باب چیزی راهبر می‌شویم که باید سرشت نشانه‌هایی باشد که ذهن علمی به کارشان می‌برد»^۱.

سوسور بر کارکرد اجتماعی نشانه تأکید می‌کند و پیرس بر کارکرد منطقی آن. اما این دو جنبه رابطه‌ای دوسویه و تنگاتنگ با یکدیگر دارند؛ به طوری که امروزه اصطلاحات «سمیولوژی» و «سمیوتیک» یک رشته‌ی واحد را نشان می‌زنند: اروپاییان [اغلب] اصطلاح نخست را به کار می‌گیرند و انگلیسی‌ها و امریکایی‌ها [اغلب] اصطلاح دوم را^۲. به این ترتیب بود که از آغاز این سده نظریه‌ی عام نشانه‌ها طرح‌ریزی شد.

این نظریه از همان آغاز توجه اهل منطق را با عنوان معنی‌شناسی عمومی^۳ به خود جلب کرد. اما طرح سوسور بسیار دیر صورت تحقق به خود گرفت، یعنی هنگامی که رولان بارت^۴ در سال ۱۹۶۴ عناصر نشانه‌شناسی را معرفی کرد و اظهار داشت:

با توجه به این‌که نشانه‌شناسی هنوز ساخته و پرداخته نشده است، می‌توان ادعا کرد که [در حال حاضر] هیچ کتاب راهنمایی برای این شیوه‌ی تحلیل نمی‌تواند وجود داشته باشد. به علاوه، به دلیل وسعت دامنه‌ی نشانه‌شناسی (که علم مربوط به همه‌ی نظام‌های

1. *Philosophical Writings of Peirce*, p.98.

۲. نشانه‌شناسی («مطالعه‌ی عام نشانه‌ها» به‌ویژه نشانه‌های غیر زبانی) و معنی‌شناسی (مطالعه‌ی معنای دال‌های زبانی) را نباید با هم اشتباه گرفت. اما «سماسیولوژی» (که این یک، نیز به دستگاه اصطلاح‌شناختی زبان‌شناسی تعلق دارد) عبارت است از مطالعه‌ی معنای واژه‌ها، و در مقابل «اونوماسیولوژی» قرار می‌گیرد که همانا مطالعه‌ی نام‌هایی است که چیزهای مورد اشاره می‌توانند به خود بگیرند. متأسفانه این اصطلاحات پذیرش عام ندارند.

3. *sémantique générale*

4. R. Barthes

نشانه‌ای است)، تنها زمانی می‌توان بر خوردی آموزشی با آن داشت که این نظام‌ها به‌طور تجربی شکل گرفته باشند^۱.

در این شرایط، روشن است که کار ما چقدر پرمخاطره است. در واقع، حتی درباره‌ی قلمرو این علم هم توافقی وجود ندارد. برخی که محتاط‌ترند، فقط به بررسی نظام‌های ارتباطی ای می‌پردازند که از علائم غیر زبانی صورت بسته‌اند. برخی به پیروی از سوسور، مفهوم نشانه و رمزگان را به اشکالی از ارتباطات اجتماعی نظیر آیین‌ها، مراسم، آداب معاشرت و غیره گسترش می‌دهند. و در نهایت، برخی دیگر اعتقاد دارند که هنر و ادبیات اشکالی از ارتباط هستند که بر کاربرد نظام‌های نشانه‌ای استوارند، نظام‌هایی که خود از یک نظریه‌ی عمومی در باب نشانه‌ها برخاسته‌اند. آنچه در این کتاب آمده است همین سه جنبه‌ی نشانه‌شناسی است.

اما روشن است که می‌توان به نحو بسیار معقولی استدلال کرد که انواع بسیار گوناگونی از ارتباط وجود دارند که مانند ارتباط جانوری (نشانه‌شناسی جانوری^۲)، ارتباط ماشینی (سبیرتیک) و ارتباط سلول‌های زنده (بیونیک) به قلمرو نشانه‌شناسی تعلق دارند. اما محدودیت‌های اثر حاضر به ما اجازه نمی‌دهند که همه‌ی این مسائل را مورد بررسی قرار دهیم. در نتیجه ما فقط به همان سه مسئله‌ی نخست می‌پردازیم.

باری، در این جا، پس از مرور مسائل مربوط به ماهیت، صورت^۳، و کاربرد^۴ نشانه‌ها، در سه فصل به بررسی نشانه‌های علمی و فنی، نشانه‌های زیبایی‌شناختی و نشانه‌های اجتماعی می‌پردازیم. اما چنین کاری درباره‌ی مسئله‌ای که دانش ما در باب آن چنین اندک است، کاری

1. R. Barthes, "Eléments de sémiologie", *Communication*, 4.

2. zoosémiotique 3. forme 4. fonction

مخاطره‌آمیز است. و من ادعا نمی‌کنم که اندیشه‌هایی که در این جا عرضه شده‌اند تمامی مطالبِ مربوط به رشته‌ای که هنوز سامانی به خود نگرفته است را در بر داشته باشند.

در پایان باید اضافه کنم که به تازگی یک انجمن بین‌المللی مطالعاتِ نشانه‌شناختی تأسیس شده که مجله‌ای با عنوان *Semiotica* و نیز آثار گوناگونی درباره‌ی این موضوع منتشر می‌کند.